

Anna Podemska-Kałuża

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

 <https://orcid.org/0000-0001-5179-0514>

Jak żyć na Ziemi? Uczniowie antropocenu czytają *Bajki filozoficzne* Michela Piquemala

How to Live on Earth?

Anthropocene Students Read *Philosophical Tales* by Michel Piquemal

Abstract: The article analyzes Michel Piquemal's book *Philosophical Tales: How to Live on Earth?* (2015) from an ecological perspective. The *Philosophical Tales* series, initiated in 2003, has gained a wide recognition worldwide and in Poland, includes tales and other cultural texts from various cultures and historical periods. The third part of the series, entitled *How to live on Earth?*, focuses on the human – nature – planet relationship, highlighting the need for harmony between people and nature and the ecological responsibility of contemporary society. It draws attention to urgent ecological issues such as environmental pollution, global warming, natural disasters, species extinction, and the overproduction of toxic waste. The questions and comments in the *Philosopher's Workshop* modules help readers understand the deeper meanings of the texts and stimulate reflection on contemporary ecological challenges. Michel Piquemal emphasizes that ecology, as an Earth science, includes the understanding of the consequences of human actions on the environment while the tales in this collection aim to educate young people about ecology and inspire actions for environmental protection. This part of *Philosophical Tales* is not only a literary introduction to ecological issues but also an encouragement for critical thinking about the climate crisis. The book shows how tales from different cultures can educate people about biodiversity, sustainable development, collective responsibility, and nature conservation. In *How to Live on Earth?* Michel Piquemal strives to raise ecological awareness and promote pro-ecological attitudes, especially among the students of the Anthropocene epoch.

Keywords: human, ecology, environment, climate, impact, change

Kiedy człowiek
nie będzie już miał
miejsca na przyrodę,
może przyroda nie będzie
już miała miejsca
dla człowieka.

Stefan Edberg
(cyt. za: Piquemal, 2015, s. 74)

Lektura *Bajek filozoficznych* Michela Piquemala z ekologicznej perspektywy

Bajki filozoficzne Michela Piquemala cieszą się ogromną popularnością we Francji i na świecie. Serię zainicjowały *Les philo-fables*, opublikowane w 2003 roku (Piquemal, 2003). W Polsce ukazały się dotychczas *Bajki filozoficzne* (Piquemal, 2004), *Bajki filozoficzne. Jak żyć razem?* (Piquemal, 2012), *Bajki filozoficzne. Jak żyć na Ziemi?* (Piquemal, 2015), *Bajki filozoficzne. Świat mitologii* (Piquemal, 2016) oraz *Bajki filozoficzne. Opowieści mędrca Sofiosa* (Piquemal, 2021). Wszystkie tomy *Bajek filozoficznych* zostały opublikowane przez Wydawnictwo Muchomor w serii Muchomor – Filozofia (Filozofia [dział]), pierwsza pozycja zaś znalazła się na liście książek polecanych przez Fundację ABCXXI – Cała Polska czyta dzieciom (kategoria: wiek od 10 lat) (*Bajki filozoficzne*, [Nota okładowa z wydania w kolekcji „Cała Polska czyta dzieciom”, 2008 r.]). Pojedyncze utwory z różnych książek Michela Piquemala zamieszczone zostały w kilku podręcznikach języka polskiego do szkoły podstawowej oraz w materiałach edukacyjnych dla nauczycieli języka polskiego; przykładowo: *Drogocenna perła w Myślach i słowach* do klasy 7 (Piquemal, 2017, s. 80) oraz w *Słowach z uśmiechem* do klasy 6 (Piquemal, 2019, s. 152), fragmenty *Bajek filozoficznych. Jak żyć razem?* w *Nowych słowach na start!* do klasy 7 (Piquemal, 2020, s. 64–65), *Jeżozwierz* w *Zamieńmy słowo* do klasy 4 (Piquemal, 2023a, s. 150) i *Podział według wyroków bożych* w *Zamieńmy słowo* do klasy 7 (Piquemal, 2023b, s. 50–51). Warto też przywołać zamieszczony w serwisie Eduranga scenariusz lekcji z kartą pracy do *Drogocennej perły* (*Scenariusz lekcji 45 z kartą pracy...*) tudzież dostępną na Zintegrowanej Platformie Edukacyjnej kartę pracy do tekstu *Bracia* (*Bracia: trochę rodzina, trochę przyjaciele*).

Pierwszy tom *Bajek filozoficznych* był poświęcony znaczeniu wartości, uczuć i emocji w życiu człowieka. W tomie drugim autor skupił uwagę czytelników na więziach międzyludzkich i społecznych, a w części trzeciej interesowała go relacja człowiek – przyroda – planeta. W części czwartej pisarz zaprezentował mity greckie, które opatrzył komentarzem ułatwiającym ich zrozumienie i odbiór z perspektywy kultury współczesnej. Piąta część serii jest skróconym i przystępnym kursem filozofii. Jak można przeczytać w omówieniu wydawniczym, „Sofios w prosty spo-

sób opowiada o wielkich pytaniach i dylematach moralnych nurtujących ludzkość od zawsze, czyli także tu i teraz” (*Michel Piquemal: „Bajki filozoficzne. Opowieści mędrca Sofiosa”*).

W tomie z podtytułem *Jak żyć na Ziemi?* Piquemal zamieścił bajki, baśnie i opowieści z zasobów różnych społeczności, ludów i narodów. Dużo tekstów nawiązuje do kultury i wierzeń Afryki, Azji i Ameryki Północnej. Bajki, baśnie i opowieści powstały na motywach zaczerpniętych z mitologii greckiej, literatury europejskiej, filozofii zachodniej, mądrości Wschodu, przekazów ludów rdzennych (na przykład Pierwszych Narodów Ameryki Północnej, z ang. *First Nations*). W swoich działaniach autor kierował się imperatywem wyrażonym zdaniem: „Musimy słuchać mądrych przekazów innych cywilizacji” (Piquemal, 2015, s. 4) – czytelnik znajdzie w omawianym tomie bajki: bułgarską, francuską, chińską, afrykańską, „bajkę z Czarnej Afryki”, arabską, tradycyjną bajkę Hodży Nasreddina, współczesną bajkę chrześcijańską, oraz bajki autorskie. Różnorodność źródeł wpływa na przekaz tej części *Bajek filozoficznych* (zob. Dziechcińska, 1990; Goliński, 1991; Bachórz, 1994; Niesporek-Szamburska, 2008, s. 47–48). Analizując język bajki, Bernadeta Niesporek-Szamburska zwróciła uwagę, że

w warstwie semantycznej niesie on [...] ukryte treści, mądrość gromadzoną przez wieki i przekazywaną z pokolenia na pokolenie. Swoistość znaczeń baśni polega bowiem na symbolicznych odniesieniach kreowanych obrazów przekazujących odbiorcy prawdy o uniwersalnych problemach egzystencjalnych.

Niesporek-Szamburska, 2008, s. 50

W trzeciej części *Bajek filozoficznych* zaistniały: opowieści zen (Piquemal, 2015, s. 15), opowieść Tatangi Mani – rdzennego Amerykanina z plemienia Stoney (Piquemal, 2015, s. 30), wiersz starej kobiety z plemienia Wintu (Piquemal, 2015, s. 50), materiały zaczerpnięte z kultury Pierwszych Amerykanów (Piquemal, 2015, s. 43 i 50), reguła chińskich mnichów taoistów (Piquemal, 2015, s. 56), chińska opowieść buddyjska (Piquemal, 2015, s. 57), historyjka opowiadana we Francji w regionie Périgord (Piquemal, 2015, s. 64), a nawet dowcip rosyjski (Piquemal, 2015, s. 68). Zestawienie pokazuje, że teksty zgromadzone w *Jak żyć na Ziemi?* są niejednorodne gatunkowo, stanowią formy hybrydyczne (zob. Cieślukowski, 1975; Nycz, 1996).

Bajki składające się na *Jak żyć na Ziemi?* wywodzą się z różnych epok historycznych. Czytelnik nie dostrzega tego silnego zróżnicowania fragmentów pod względem diachronicznym, co zapewne jest wynikiem przyjętego klucza tematycznego i umiejętnego doboru problemów. Dopiero zapoznanie się z informacjami o autorze pierwowzoru i czasie powstania tekstu źródłowego przyczynia się do refleksji, jak bardzo odmienne czasowo wypowiedzi współtworzą *Bajki filozoficzne*.

Warto też zwrócić uwagę na przywołanie ikon kulturowych w trzeciej części serii bajek Piquemala. Pierwszą z ikon jest Hodża Nasreddin, który pojawia się wielokrotnie w książce (choćaby w bajkach: *Żołędź i dynia*, *Otyły człowiek*, *Dzielić się z innymi*). To bohater wywodzący się z kultury Bliskiego i Środkowego Wschodu. Polski czytelnik mógł zapoznać się z tą postacią literacką dzięki książce *Przygody Hodży Nasreddina* Leonida Sołowiowa (1980). Współczesne edycje książek o Hodży Nasreddinie publikuje Wydawnictwo Akademickie Dialog, w którego ofercie księgarskiej znajdują się trzy pozycje: *Przygody Hodży Nasreddina* Leonida Sołowiowa (2003), *Hodża Nasreddin. Przygód księga druga. Zaczarowany książę* tego samego autora (Sołowiow, 2021) oraz *Nasreddin Hodża. Wybrane anegdoty* w opracowaniu Janusza Janczewskiego (Janczewski, oprac., 2015). Trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, czy Hodża Nasreddin był postacią autentyczną czy fikcyjną. Z noty wydawniczej czytelnik dowie się, że

anegdoty, facecje i żartobliwe historyjki o tej wesołej postaci krążyły, począwszy od XIII wieku, po Bliskim i Środkowym Wschodzie, a później także na Bałkanach. Hodżę Nasreddina – choć pod różnymi imionami – zna cały muzułmański świat. Nie wiadomo, kim był – wieśniakiem czy wędrownym filozofem? Jest uosobieniem mądrości, przebiegłości i sprytu ludzi Wschodu, a jego najcenniejsza broń to śmiech.

Leonid Sołowiow: „Przygody Hodży Nasreddina”

Inne ikony kulturowe w *Jak żyć na Ziemi?* Piquemala to bohaterowie mitologii greckiej. Warto przywołać chociażby mity o Tantalu (Piquemal, 2015, s. 36), o królu Midasie (Piquemal, 2015, s. 38) czy o Demeter i Persefonie (Piquemal, 2015, s. 40). W komentarzu do bajki Piquemala *Demeter i Persefona* uczniowie znajdują wyjaśnienie powstania mitów:

Kultury starożytne, aby wyjaśnić zjawiska, których nie rozumiały, wymyślały sobie piękne historie: mity. Jeśli na niebie pojawiały się błyskawice, to dlatego, że rozniewany Zeus uderzał w ziemię kijem. A jeśli w zimie przyroda gasła, marniała, to dlatego, że Demeter opłakiwała rozstanie z córką. Te wyjaśnienia dodawały ludziom otuchy, pozwalały im łatwiej akceptować niedogodności różnych zjawisk.

Piquemal, 2015, s. 41

Obecność mitów w serii bajek wynika z zainteresowania pisarza wierzeniami starożytnych Greków. Michel Piquemal jest autorem antologii mitów zatytułowanej *Petite anthologie de la mythologie*, która ukazała się we Francji w 1996 roku nakładem wydawnictwa Sédrap (Piquemal, 1996). W 2006 roku oficyna wydawnicza Albin Michel Jeunesse opublikowała *Fables mythologiques des héros et des monstres* [Mitologiczne bajki, bohaterowie i potwory] Piquemala, zilustrowane przez Séve-

rina Milleta (Piquemal, 2006). Polski czytelnik znajdzie na półkach księgarni przywołane już *Bajki filozoficzne. Świat mitologii* z 2016 roku (Piquemal, 2016).

W trzeciej części *Bajek filozoficznych* znalazły się również aforyzmy, maksymy, skrzydlate słowa pisarzy, poetów, myślicieli, filozofów, którzy byli świadomi „konieczności utrzymania harmonii człowieka z naturą” (Piquemal, 2015, s. 4). Te postaci to między innymi: Pierre Rabhi, Rabindranath Tagore, Antoine de Saint-Exupéry, Abbé Pierre, Han Fei, Montesquieu, Homer, Wiktor Hugo, Jean-Claude Carrière, Henri Gougaud, Eduardo Galeano, Marguerite Yourcenar, Kartezjusz, Jean de la Fontaine, Jihad Darwiche, Bernardin de Saint-Pierre, Jean-Marie Pelt, a nawet Stefan Edberg – słynny szwedzki tenisista. Ważnym tekstem kultury, który może zainteresować współczesnych uczniów żyjących w dobie antropocenu, jest film Charliego Chaplina *Dzisiejsze czasy* (Piquemal, 2015, s. 64). Przywołanie fragmentów utworów i wypowiedzi tych wszystkich sławnych ludzi w kontekście współczesnej ekologii wskazuje na innowacyjne ujęcie problemu przez Piquemala, który spojrział na utwory klasyczne, niezwykle popularne i te mniej znane, z zupełnie innej perspektywy interpretacyjnej. To zmiana sposobu czytania tekstów, próba ich uwzględnienia w mówieniu o zmianach klimatycznych i zachęta do działań na rzecz ochrony środowiska naturalnego.

Jak żyć na Ziemi? Michela Piquemala jako pozycja obowiązkowa dla uczniów – młodzieżowych aktywistów klimatycznych

Współcześni uczniowie to przedstawiciele pokolenia silnie zaangażowanego w kampanię na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatycznym. Świadomość ekologiczna młodzieży została ukształtowana przez ich udział w ulicznych happenin-gach, marszach czy szkolnych strajkach w ramach cyklicznych akcji „Piątki dla przyszłości” (ang. Fridays For Future). Ruch, zapoczątkowany w 2018 roku przez Gretę Thunberg i jej Szkolne Strajki Klimatyczne, jest wyrazem protestu młodych ludzi przeciwko bierności decydentów w sprawie ochrony klimatu. Dzisiaj Młodzieżowy Strajk Klimatyczny i spektakularne akcje aktywistów z Ostatniego Pokolenia stały się formą oddziaływania na przywódców najważniejszych państw świata, mają służyć skłonieniu decydentów do podjęcia skutecznych działań w sprawie ograniczenia negatywnych konsekwencji globalnego ocieplenia i degradacji środowiska naturalnego. Młodzież prowadzi kampanie na rzecz podniesienia świadomości ekologicznej i zmiany zachowania społeczeństw na bardziej przyjazne klimatowi, aby w ten sposób przyspieszyć proces ratowania naszej planety (zob. Kocyba, Łukianow, Piotrowski, 2020).

Ofertą edukacyjną dla uczniów świadomych klimatycznie i ukierunkowanych na zieloną transformację jest zaproponowany przez Michela Piquemala sposób spojrzenia na ekologię w *Jak żyć na Ziemi?*. „To zbiór tekstów, które stawiają pyta-

nia o nasz stosunek do natury” – pisze Piquemal w *Przedmowie* do swojej książki (Piquemal, 2015, s. 3). Krótkie formy literackie zostały poświęcone relacji człowiek – przyroda. Społem temu jest problematyka ochrony zasobów naturalnych. Autor podkreśla: „Zebrałem tu bajki i opowieści zaczerpnięte z tradycji całego świata. Jak się okazuje, występowały już w nich problemy, które dziś nazwalibyśmy ekologicznymi” (Piquemal, 2015, s. 3). W następujący sposób wyjaśnia powód powstania trzeciego zbioru *Bajek filozoficznych* i określenie zebranych tekstów bajkami ekologicznymi:

W XX wieku problemy ekologiczne stały się alarmujące. Wyszukałem więc sporo bajek, które zmuszają nas do zastanowienia nad różnymi ważnymi sprawami (społeczeństwo konsumpcyjne, następujące raz po raz kataklizmy...). [...] Toteż znajdziemy tu opowieści, które wskazują na potrzebę ekologii społecznej.

Piquemal, 2015, s. 4

Michel Piquemal uznał ekologię za naukę o Ziemi, a jako jedno z podstawowych jej zadań wskazał określenie konsekwencji działań podejmowanych przez człowieka. W bajce *Czyja wina?* podał autorską definicję tej dziedziny nauki: „Ekologia jest nauką, która nam mówi, że równowaga jest w naturze, jest wypadkową powiązanych ze sobą sił. Zmieniając jeden element, ryzykujemy, że zmienimy pewną liczbę innych, powodując czasem nieprzewidzianą reakcję łańcuchową” (Piquemal, 2015, s. 9).

W klasycznej definicji naukowej czytelnik znajdzie informacje, że ekologia to

nauka zajmująca się badaniem wzajemnych zależności między organizmami żywymi a ich środowiskiem, obejmująca zarówno organizmy indywidualne, jak i ich populacje, wspólnoty i ekosystemy. Badania ekologiczne dotyczą m.in. interakcji między gatunkami, struktur i funkcji ekosystemów, przepływów energii i cykliów biogeochemicznych, a także wpływu działalności człowieka na środowisko naturalne.

Smith, Smith, 2014, s. 18

Omawiany tom *Bajek filozoficznych* można postrzegać jako literackie wprowadzenie do problematyki ekologicznej; wskazuje na to silne eksponowanie zagadnień w tytule zbioru i w treści poszczególnych bajek. Lektura zgromadzonych tekstów dowodzi też, że książka uczy krytycznego myślenia o kryzysie klimatycznym jako jednym z kluczowych problemów współczesności (zob. Dołęga, 2006; Domańska, 2013; Tyburski, 2020a; Ubortowska, 2020).

W *Jak żyć na Ziemi?* czytelnik znajdzie pojęcia związane z ochroną środowiska: bioróżnorodność, bogactwa naturalne, ekologia, konsumpcja, kłeski żywiołowe, marnotrawstwo zasobów naturalnych, wody i żywności, natura, ochrona środowiska, odpowiedzialność zbiorowa, przyroda, równowaga, solidarność międzypoko-

leniowa, uprawa ziemi, wegetarianizm, wspólnota, zanieczyszczenie środowiska, ziemia, zwierzęta i szereg innych. Zostały one ujęte w zestawieniu *Słowa-klucze* na końcu książki. Ta bogata lista to wynik zwrócenia uwagi na naglące problemy współczesnego świata. Poruszanie tych zagadnień jest potrzebne do uaktywnienia i rozwijania świadomości ekologicznej (zob. Gdanowicz-Bączyk, 2015; Ochwat, 2020a, Tyburski, 2020b; Niesporek-Szamburska, Przybyła, 2021; Budrewicz, 2023). Słowa-klucze pojawiają się też nad tytułami poszczególnych fragmentów, na przykład nad tytułem bajki *Zadowolony gospodarz* zostały przywołane następujące: naturalne rytmy, przyroda, natura, kultura, uprawa ziemi (Piquemal, 2015, s. 20), a bajkę *Wilk i pasterze* sygnowały trzy rzeczowniki: zwierzęta, wegetarianizm, zanieczyszczenie (Piquemal, 2015, s. 59).

Problematyka ekologiczna w *Bajkach filozoficznych. Jak żyć na Ziemi?* jest podkreślona obecnością tematów wiodących, na przykład:

- ratowanie Ziemi (*Dzielny koliber, Rozwiązdy*);
- walka o ochronę planety (*Niewdzięczność gazeli, Ciężar płatka śniegu*);
- złe traktowanie przyrody przez człowieka (*Diogenes i kupiec, Papuas i astrofizyk*);
- ograniczenie działalności w gałęziach gospodarczych i rolniczych, które w największym stopniu zaturawiają środowisko naturalne (*Mur graniczny, Zadowolony gospodarz*);
- zmniejszenie stopnia zanieczyszczenia środowiska (*Tantal i męka pragnienia, Wilk i pasterze*);
- podejmowanie odpowiedzialnych decyzji z uwzględnieniem troski o środowisko naturalne (*Pałeczki z kości słoniowej, Prawdziwa noc*);
- kształtowanie postawy szacunku (zwłaszcza dzieci i młodzieży) do ziemi, wody i Natury (*Dlaczego niebo jest daleko, Orzech kokosowy, Salat-a-zein*);
- rewerencja ludzi do zwierząt i roślin (*Jak drzewa straciły mowę, Pęknięty dzban, Nieznajomość zła*);
- zachowywanie równowagi gatunkowej w przyrodzie (*Raj ptaków, Traperzy*);
- model życia w harmonii z naturą (*Wiosna i zima, Rybak i przedsiębiorca, Kaczki i mandarynki*);
- zmiana sposobu życia (*Dzielić się z innymi, Rybak i przedsiębiorca*);
- ograniczenie spożycia tłuszczów, słodczy, śmieciowego jedzenia (*Otyły człowiek*).

Nawet pobieżna lektura tomu *Jak żyć na Ziemi?* pozwala stwierdzić, że każda bajka, każdy urywek cytowanych tekstów porusza ważne zagadnienie ekologiczne. Wybór krótkiej formy okazał się istotny dla kształtowania odbioru zagadnień ekologicznych. W nocie okładowej do wydania w kolekcji „Cała Polska czyta dzieciom” zwrócono uwagę, że bajki w tomie są:

Wszystkie króciutkie. Przeczytanie jednego tekstu zajmuje mniej niż minutę. Minuta refleksji dziennie, czy to dużo? Chyba nie. Zwłaszcza, że te proste, czasami zabawne historie poruszają do żywego i stanowią świetny pretekst do spotkania z naszym dzieckiem. Rozmowy o tym, co naprawdę istotne, a co umyka w codziennej gonitwie.

Bajki filozoficzne [Nota okładowa z wydania w kolekcji „Cała Polska czyta dzieciom”, 2008 r.]

Praktyczne lekcje ekologii

Tom *Jak żyć na Ziemi?* zawiera wiele wartościowych lekcji, które pozwalają inicjować dyskurs o sprawach ważnych dla współczesnych ludzi i społeczeństw. Młody człowiek może prowadzić te rozmowy z rówieśnikami, ekologami, aktywistami ruchów klimatycznych, nauczycielami, rodzicami. Według Michela Piquemala *Bajki filozoficzne* mają stanowić punkt wyjścia osobistej refleksji, dialogów międzypokoleniowych, dyskusji społecznej. Ich konsekwencją powinno się stać wprowadzenie rozwiązań przyjaznych dla natury. To ważne działanie, obecne w coraz liczniejszych tekstach naukowych, które stawiają edukację polonistyczną w obliczu konieczności sprostania wyzwaniom edukacji ekologicznej i kryzysu klimatycznego. Nie sposób wymienić wszystkich prac poświęconych tym zagadnieniom. Przywołam wybrane, na przykład publikacje Bernadety Niesporek-Szamburskiej (2021), Małgorzaty Wójcik-Dudek (2023a, 2023b), Piotra Skubały (2022), Anny Guzy i Magdaleny Ochwat (2022), Przemysława Czaplińskiego, Joanny B. Bednarek i Dawida Gostyńskiego (2017), Anity Jarzyny (2020), Aleksandry Lange (2021), Katarzyny Krulickiej (2022), Magdaleny Piotrowskiej-Grot (2022) czy Jana Zdunika (2023).

Wszystkie historie w *Jak żyć na Ziemi?* są opatrzone merytorycznym komentarzem, który znajduje się w wydzielonej części zatytułowanej *W pracowni filozofa*. To arcyważny element każdej lekcji filozoficznej, którą Piquemal proponuje czytelnikom, aby im uświadomić konieczność ratowania Ziemi i ważność problematyki ekologicznej. W poszczególnych modułach *W pracowni filozofa* jest omówione dosłowne znaczenie bajki, ale odbiorcy otrzymują też szereg pytań, które podczas samodzielnej lektury i analizy tekstu pozwalają poszukiwać odpowiedzi odległych od podstawowych znaczeń.

W trzecim tomie *Bajek filozoficznych* autor zadaje wiele prostych i trafnych pytań o to, co jest najważniejsze w życiu człowieka. W nocie okładowej do wydania w kolekcji „Cała Polska czyta dzieciom” znalazło się istotne ustalenie: „Czasem jedno, dobrze zadane pytanie może zmienić całe życie, a dobrych pytań w *Bajkach filozoficznych* nie brakuje” (*Bajki filozoficzne* [Nota okładowa z wydania w kolek-

cji „Cała Polska czyta dzieciom”, 2008 r.]). Pytania dotyczą elementarnych aspektów życia człowieka i społeczeństwa, jak to w *Orzechu kokosowym*: „Czy gdybyśmy musieli jutro zadbać o swoje potrzeby żywieniowe, potrafilibyśmy jeszcze to zrobić?” (Piquemal, 2015, s. 14). W zakończeniu *Troglodytów* czytelnik ma zmierzyć się z wyzwaniem: „Czy zastanawiałeś się kiedyś nad tym, że to, co jesz, pochodzi z pracy innych osób, które czasem żyją tak daleko od nas (o tysiące kilometrów!), że w ogóle nie myślimy o ich istnieniu?” (Piquemal, 2015, s. 25). Zdarzają się takie bajki, w których moduł *W pracowni filozofa* tworzą ciągi pytań motywujących odbiorców do wnikliwej refleksji. Tak dzieje się w historii *Dlaczego niebo jest daleko*, powstałej na podstawie bajki afrykańskiej:

Wszystkie dawne tradycje zwracają uwagę na konieczność traktowania z szacunkiem ziemi, wody, planet, drzew, zwierząt... Czy współczesne społeczeństwa zapomniały o tym szacunku? Czyż nie doświadczamy dzisiaj skutków nadmiernej eksploatacji bogactw naturalnych oraz złego traktowania otaczającej nas przyrody? Czy nie jest prawdą, że każdy z nas marnuje wiele rzeczy? Które ze swoich zachowań byłbyś gotów zmienić?

Piquemal, 2015, s. 27

W części *W pracowni filozofa* do bajki *Jak drzewa straciły mowę* ukonstytuowane są kolejne pytania. Oto one:

Czy myślisz – co wydaje się przesłaniem tej bajki – że nasza postawa wobec przyrody jest wyniosła i pogardliwa? Czy aż tak przesadziliśmy z przekonaniem o ważności człowieka, że nie okazujemy już szacunku innym stworzeniom? Czy liście drzew istnieją tylko po to, żeby nam dostarczyć cienia, a zwierzęta mają jedynie służyć nam jako pożywienie? Co tracimy, dostrzegając wyłącznie ich znaczenie użytkowe?

Piquemal, 2015, s. 29

Odpowiedzi na te pytania kształtują świadomość ekologiczną obecnych i przyszłych pokoleń, a przede wszystkim bardzo silnie akcentują zagrożenia, z którymi ludzie mierzą się w epoce antropocenu (zob. Bińczyk, 2018; Juraszek, 2020; Ochwat, 2020b; Marzec, 2021; Zdunik, 2023). Dlatego jednym z kluczowych ustaleń w *Jak żyć na Ziemi?* stało się stwierdzenie, że człowiek jest częścią długiego łańcucha, przy czym nie jest jego końcem (Piquemal, 2015, s. 11). Na poziomie dosłownym Piquemal wskazuje na następstwo pokoleń i podkreśla znaczenie tworzenia spuścizny dla kolejnych generacji; w znaczeniu symbolicznym podejmuje krytyczną analizę obserwowanych zjawisk, które są destruktywne dla środowiska naturalnego (zob. też Fiedorczuk, 2015; Barcz, 2016; Czapliński, Bednarek, Gostyński, 2017; Wójcik-Dudek, 2022). W bajce *Wiosna i zima* opisany jest negatywny skutek gwałtownego ocieplenia klimatu: nadmierne rozmnożenie

zwierząt, zwłaszcza myszy, szczurów, komarów, wszy, pluskiew (Piquemal, 2015, s. 12). W komentarzu do tej lekcji filozoficznej pisarz komunikuje w bardzo czytelny sposób, że „doraźne przyjemności”, na przykład możliwość zjedzenia czereśni w zimie czy jazda na nartach na śniegu wyprodukowanym na pustyni, wywołują szereg niepożądanych konsekwencji ekologicznych. Czytelnicy doby antropocenu są postawieni wobec konieczności rozstrzygnięcia, czy należy dążyć do zachowania równowagi w naturze, czy też warto zaakceptować niedogodności każdej pory roku, aby nie przyczyniać się do degradacji środowiska (Piquemal, 2015, s. 13).

W innej bajce, *Orzechu kokosowym*, padają pytania o przyszłość ludzi, o praktykowanie dobrych nawyków i rozwój świadomości ekologicznej. Poruszana jest kwestia „odcięcia od bezpośredniego kontaktu z otoczeniem”, która w ocenie autora stanowi zagrożenie dla życia społecznego i zrównoważonego rozwoju środowiska. Piquemal pyta, czy człowiek przyszłości będzie potrafił zaspokoić swoje potrzeby żywieniowe (Piquemal, 2015, s. 14). To arcyważne pytanie w perspektywie dynamicznie zmieniających się zachowań społecznych, związanych z konsumpcyjnym stylem życia. W bajce *Starzec, który sadził drzewa*, opowieści o 90-letnim rolniku dokonującym nasadzeń drzew oliwnych, została przytoczona maksyma ekologów: „Nie posiadamy ziemi na własność. Pożyczamy ją od naszych dzieci” (Piquemal, 2015, s. 11). Autor zwrócił się do czytelników z pytaniem, jak rozumieją te słowa. To również pytanie o ważność i aktualność przesłania tej maksymy „tu i teraz”, w czasie gwałtownie zachodzących zmian klimatycznych.

Zagadnienia życia w globalnym społeczeństwie konsumpcyjnym, podążania za doraźnymi modami czy chwilowymi zachciankami autor odnosi do środowiska naturalnego, pisze o rabunkowej eksploatacji złóż, marnotrawstwie wody i żywności. *Bajki filozoficzne. Jak żyć na Ziemi?* odślaniają prawdę o ludziach, którzy nie potrafią żyć w zgodzie z naturą. Widomym znakiem braku właściwej dbałości o przyrodę jest produkcja śmieci, zwłaszcza tych bardzo toksycznych (zob. *Tantal i męka pragnienia*). Piquemal uzasadnia ich lawinowo rosnącą ilość stwierdzeniem, że współczesny człowiek dąży do wygody i bardzo intensywnie zaspokaja swe potrzeby konsumpcyjne. To powoduje pogoń za nowym modelem życia – ludzie chętnie wymieniają telefony komórkowe i samochody na ich nowsze wersje, pozostawiając za sobą toksyczne śmieci (Piquemal, 2015, s. 37). Pisarz zachęca do rozważenia i stosowania w codziennym życiu filozofii minimalizmu, a więc świadomego ograniczenia przedmiotów w domu, życiu i otoczeniu, a nawet do rezygnacji z chęci bogacenia się i posiadania zbędnych dóbr luksusowych.

W trzeciej części *Bajek filozoficznych* Piquemal formułuje fundamentalny wniosek: za większością niekorzystnych zmian w przyrodzie stoi człowiek. Zwraca uwagę na występowanie niepożądanego łańcuchowej w naturze, najczęściej zapoczątkowanej przez ludzi bezmyślnych, pozbawionych poczucia odpowie-

działności, dążących do osiągnięcia jak największych zysków jak najmniejszym kosztem. Pisarz podnosi kwestię odpowiedzialności człowieka za degradację środowiska naturalnego i występowanie klęsk żywiołowych. W bajce autorskiej *Czyja wina?* zwraca uwagę na fakt, że „wypasanie owiec na terenach jałowych i nieurodzajnych może pociągnąć za sobą pustynnienie tych obszarów... albo że budowanie wielkich, wybetonowanych parkingów, w których woda nie ma jak wsiąkać, może stać się przyczyną wielkich powodzi” (Piquemal, 2015, s. 9).

Piquemal koncentruje uwagę czytelników na skutkach procesów antropogenicznych, takich jak deforestacja, rolnictwo intensywne, globalne ocieplenie, urbanizacja. W *Jak żyć na Ziemi?* wskazuje wiele negatywnych skutków antropopresji: efekt cieplarniany, zmiany klimatu, degradacja środowiska (na przykład w wyniku nadmiernej chemizacji), zmniejszanie powierzchni terenów naturalnych oraz użytków rolnych, skażenie atmosfery, wody i gleby, zachwianie stosunków wodnych w środowisku (susze i powodzie), wyjałowienie gleby, zniszczenie pokrywy roślinnej, wyginięcie wielu gatunków zwierząt, degeneracja fitocenozy. Podaje przykład niszczenia przyrody wysp poprzez nierozważne wprowadzenie jednej pary zwierząt, co w dłuższej perspektywie czasowej przyczynia się do radykalnych zmian w ekosystemie, niekiedy bardzo dramatycznych. W bajce *Raj ptaków* zostało przedstawione nierozważne działanie kapitana Baddinga z Liverpoolu. Mężczyzna w podziękowaniu za gościnę podarował mieszkańcom niewielkiej wyspy koty; miały one oczyścić wyspę z myszy, a zniszczyły wielotysięczną populację różnorodnych ptaków. W dalszej części tej lekcji o ekologii wspomniane są koty na wyspie Kergulen, kozy pozostawione na różnych wyspach przez hiszpańskich żeglarzy w XVI wieku czy króliki na kontynencie australijskim, które sprowadził tam pewien sentymentalny Anglik (Piquemal, 2015, s. 45). Wywód podsumowany jest we wniosku zamieszczonym w *pracowni filozofa*: „Natura cierpliwie tworzyła kruche, delikatne ekosystemy. Wystarczy czasem drobiazg, żeby zniszczyć ich równowagę” (Piquemal, 2015, s. 45).

Kolejny ciekawy przykład, który potwierdza konieczność zachowania równowagi w ekosystemie, znajdziemy w bajce *Traperzy*. Pisarz zwraca uwagę czytelników na skutki rabunkowej działalności człowieka względem fauny wielkich lasów kanadyjskich. Wskazuje potrzebę racjonalnej kontroli populacji bobrów i wydr, aby przetrwały one nad odnogą rzeki Outaouais i nie wyginęły w wyniku łupieżczych łowów dla futer (Piquemal, 2015, s. 48). Wprawdzie wydarzenia miały miejsce w Kanadzie pod koniec XVII wieku, ale dla Piquemala są one doskonałą ilustracją prawidłowego sposobu traktowania przyrody przez człowieka. Co więcej, autor przywołuje w tej opowieści, mającej wyraźny walor dydaktyczny, zwyczaje rdzennych ludów Ameryki Północnej (nazywanych w *Traperach* „dzikimi” lub „niecywilizowanymi”):

Dawno temu ludy, które nazywano dzikimi, starały się żyć w harmonii z naturą. Nie zachowywały się wobec niej jak łupieżcy. Nie mając żadnego sposobu przechowywania upolowanej zwierzyny (w rodzaju lodówki!), łowili jej tylko tyle, ile w danej chwili potrzebowali, żeby przeżyć. Szanowali ziemię-żywicielkę, nazywali ją: „Nasza Matka”.

Piquemal, 2015, s. 48

Całość autorskiej bajki wieńczy zasadne pytanie: „Czy jednak nie moglibyśmy się czegoś nauczyć od tych społeczeństw, zwanych »niecywilizowanymi«?” (Piquemal, 2015, s. 48).

Ze znaczeniami *Traperów* korespondują rozpoznania w *Pękniętym dzbanie*, który powstał na podstawie bajki chińskiej. Kluczowym zagadnieniem poruszanym w tym tekście jest równowaga w naturze. Jeszcze inna bajka – *Żołądz i dynia* – uczy czytelników, aby nie patrzeć na przyrodę w sposób zbyt uproszczony. Piquemal podkreśla: „Gatunki zwierzęce i roślinne, które nas otaczają, zostały ukształtowane przez całe wieki selekcji naturalnej i adaptacji. Każdy z nich jest na swój sposób użyteczny, a ich wzajemne oddziaływania opierają się na wielce złożonej równowadze” (Piquemal, 2015, s. 21).

Jeszcze innym nurtem rozważań Piquemala jest refleksja nad niepożądanymi aspektami stylu życia społeczeństwa globalnego. W *Tantalu i męce pragnienia* autor *Bajek filozoficznych* nakreślił bardzo pesymistyczną wizję współczesności, w której dominuje konsumpcyjny styl życia:

Nieustannie wytwarza się tysiące przedmiotów, które są prezentowane jako niezbędne, co budzi w nas wciąż nowe potrzeby. Powstaje coraz więcej samochodów, które zanieczyszczają atmosferę, żywności, która ląduje w śmietniku, bezużytecznych gadżetów, które przyczyniają się do wyczerpywania bogactw naturalnych.

Piquemal, 2015, s. 37

Doskonały opis spirali konsumpcjonizmu czytelnik znajdzie w *Rybaku i przedsiębiorcy* oraz w *Pałeczkach z kości słoniowej*. W pierwszej bajce ilość ryb w łodzi indyjskiego rybaka wskazuje na celowe ograniczanie przez niego połowu oraz ochronę zasobów wodnych, a w konsekwencji na chęć zminimalizowania dewastacji środowiska naturalnego (Piquemal, 2015, s. 22). W tej krótkiej formie literackiej uwypuklone zostało znaczenie zwrotu ekologicznego, który pozwoli zmniejszyć potrzeby konsumpcyjne. Nie bez powodu pisarz zachęca odbiorców do posiadania jedynie rzeczy niezbędnych do życia. Ten apel pozostaje zbieżny z postulatami Naomi Klein wyrażonymi w *No Logo* (Klein, 2004).

Piquemal zarysował przejmujący obraz Ziemi jako wielkiego wysypiska śmieci, które powstało w wyniku „wiecznego niezaspokojenia” społeczeństwa

konsumpcyjnego. Pojawia się zasadny wniosek: życie ludzkie we współczesnym świecie jest „pasmem udręki” (Piquemal, 2015, s. 37). Dzięki temu, że autor zamieszcza w *Jak żyć na Ziemi?* starogrecki mit o mękach Tantala, nadaje temu tekstowi wymiar niezwykle aktualny. Zdaniem Piquemala historia o Tantalu wyraża opinię współczesnych myślicieli, którzy dostrzegli w micie „symbol naszego społeczeństwa konsumpcyjnego, wciąganego nieustannie w wir pragnień i wciąż niezaspokojonego” (Piquemal, 2015, s. 37). Autor *Bajek filozoficznych* podobnie jak z mitem o Tantalu postąpił ze starożytnym mitem o królu Midasie. Po egzegezie tekstu antycznego Piquemal zapytał czytelników o kwestie ważne dla ludzi antropocenu:

Do życia potrzebne jest picie i jedzenie. Zmienając je w złoto, Midas o tym nie pomyślał i wpadł w pułapkę. Bo złota nie da się zjeść ani wypić! Czy nie postępujemy podobnie z zasobami naszej planety? Czy eksploatując je nierozważnie i nadmiernie, żeby je zamieniać w złoto, nie skazujemy tym samym dużej części ludzkości (prawie miliarda istot) na głód?

Piquemal, 2015, s. 39

W książce francuskiego pisarza znajdziemy wiele propozycji pozytywnego wpływu na najbliższe otoczenie. W bajce *Mędrzec i złodziej* odbiorca mierzy się z zapytaniem: „A czy Ty mógłbyś zrobić listę przedmiotów, których byłbyś gotów się pozbyć, tak żeby Ci to nie przeszkodziło być szczęśliwym?” (Piquemal, 2015, s. 15). Wskazane działanie to istotna zachęta do rezygnacji z konsumpcjonizmu. W tekście *Dzielić się z innymi* pada pytanie o sposób zagospodarowania nadwyżki: „Czy Ty, kiedy masz czegoś za dużo, dzielisz się czasem z kimś?” (Piquemal, 2015, s. 69).

Ostatni, bardzo wyrazisty przykład pochodzi z *Prawdziwej nocy*. Bajka dotyczy kwestii zanieczyszczenia światłem i zanieczyszczenia wizualnego – najnowszych zagadnień we współczesnej ekologii. Pisarz przedstawia alternatywny styl życia, który pozwala doświadczać kontaktu z naturą na dużej przestrzeni, poza miastem. Pewnej głębokiej nocy bohater bajki odkrywa nad swoją głową, na sklepieniu nieba miliony gwiazd, a są one widoczne z dala od terenów zurbanizowanych. Piquemal pokazuje, że wielkie miasta przesłaniają piękno natury, a negatywny wpływ wszechobecnego oświetlenia elektrycznego niweczy możliwość prawdziwego obcowania z nocą. To lekcja poświęcona wizualnemu doświadczeniu pięknych rzeczy i zjawisk:

Wszelkiemu postępowi technicznemu towarzyszy jakaś strata, którą trudno oszacować. Dobrze jest poświęcić trochę czasu na zastanowienie się nad korzyściami i niedogodnościami innowacji. Światła miasta odbierają nam magiczne

piękno nocy, warzywa sprzedawane w supermarkecie przez okrągły rok pozbawiają nas przyjemności odkrywania nowalijek...

Piquemal, 2015, s. 51

Ekologia bez tabu

Bajki filozoficzne. Jak żyć na Ziemi? są książką szczególną – to edukacja bez tabu. W module *W pracowni filozofa* padają ważne pytania – o skutki funkcjonowania wielkich farm bydła, dodawanie dużych ilości pestycydów do paszy, zanieczyszczania wód gruntowych i gruntu odchodami z farm przemysłowych, zużycia ogromnej ilości wody do produkcji mięsa, zawłaszczania pól uprawnych lokalnej ludności na rzecz gospodarstw wielkopowierzchniowych (Piquemal, 2015, s. 20). Piquemal pyta czytelników, czy byłiby skłonni jeść mniej mięsa lub z niego zrezygnować (Piquemal, 2015, s. 59). Wreszcie motywuje odbiorców do pokoleniowego rachunku sumienia: Czy perspektywa katastrofy klimatycznej uruchomi działania na rzecz ochrony środowiska naturalnego? (Piquemal, 2015, s. 65).

Na siedemdziesięciu dwóch stronach *Bajek filozoficznych. Jak żyć na Ziemi?* podejmowane są kwestie kluczowe dla współczesnego świata i człowieka. Piquemal przedstawia Ziemię jako gościnną planetę, która zapewnia ludziom schronienie, żywność, wodę, powietrze – warunki do bezpiecznego życia. Jednocześnie dowodzi, że nadmierna eksploatacja zasobów naturalnych bezpowrotnie degraduje i niszczy środowisko naturalne. Formułuje nośne przesłanie do młodych ludzi epoki antropocenu: „Nie możemy dłużej zachowywać się tak, jakbyśmy byli jedynymi panami Ziemi i jakby jej bogactwa naturalne były niewyczerpalne” (Piquemal, 2015, s. 4). Pisarz słusznie dowodzi, że walka o ekologiczne jutro nie jest wyłącznie domeną przywódców wiodących państw świata. To działanie, które może podjąć każdy człowiek: dziecko, nastolatek czy osoba dorosła. Zdaniem Piquemala nawet najskromniejsza aktywność przyczyni się do ochrony środowiska. Wkład jednostki w ochronę ekosystemu planety może mieć postać drobnych gestów, które się liczą, jak: wrzucenie rozgwiazdy do morza (Piquemal, 2015, s. 52), zgaszenie światła, gdy się wychodzi z pokoju, czy też jazda do szkoły na rowerze zamiast samochodem (Piquemal, 2015, s. 53). W *Dzielnym kolibrze* zachęca czytelników do aktywności ekologicznej: „Niech każdy w miarę swoich możliwości dołoży coś od siebie, swój wkład, bo – jak mówi przysłowie: »z małych strumyków powstają wielkie rzeki«” (Piquemal, 2015, s. 6). W bajce *Dzielić się z innymi* pokazuje zdecydowanie szerszą perspektywę kampanii społecznej na rzecz zielonego jutra: „Trzeba przestać myśleć jedynie w kategoriach jednostki: musimy brać pod uwagę otaczający nas świat: planetę, którą zamieszkujemy, ale też ludzi, wśród których

żyjemy” (Piquemal, 2015, s. 69). Te wszystkie propozycje oznaczają intensyfikację działań ekologicznych z myślą o kolejnych pokoleniach czytelników *Bajek filozoficznych*, aby te miały szansę na mądre i odpowiedzialne życie. To ważne, gdyż hasła zielonej i bezpiecznej przyszłości wpisują się w postulaty młodych aktywistów klimatycznych protestujących podczas „Piątków dla przyszłości” – dzisiejszych uczniów epoki antropocenu.

Literatura

- Bachórz J., 1994, *Bajka*, w: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, red. J. Bachórz, A. Kowalczykowa, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 65–68.
- Bajki filozoficzne* [Nota okładowa z wydania w kolekcji „Cała Polska czyta dzieciom”, 2008 r.], Fundacja „Cała Polska czyta dzieciom”, <https://calapolskaczytadzieciom.pl/ksiazka/bajki-filozoficzne/> [dostęp: 2.05.2024].
- Barcz A., 2016, *Realizm ekologiczny. Od ekokrytyki do zookrytyki w literaturze polskiej*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice.
- Bińczyk E., 2018, *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bracia: trochę rodzina, trochę przyjaciele*, Zintegrowana Platforma Edukacyjna Ministerstwa Edukacji Narodowej, <https://zpe.gov.pl/a/bracia-troche-rodzina-troche-przyjaciele/D18asLOCS> [dostęp: 2.05.2024].
- Budrewicz Z., 2023, *Etyka ekologiczna na lekcjach polskiego*, „Polonistyka. Innowacje”, nr 17, s. 17–30, <https://doi.org/10.14746/pi.2023.17.3>.
- Cieślakowski J., 1975, *Baśń synkretyczna*, w: Tenże, *Literatura i podkultura dziecięca*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 38–71.
- Czapliński P., Bednarek J.B., Gostyński D., 2017, *Literatura i jej natury. Przewodnik ekokrytyczny dla nauczycieli i uczniów szkół średnich*, Wydawnictwo Rys, Poznań.
- Dołęga J.M., 2006, *Ekofilozofia – nauka XXI wieku*, „Problemy Ekorozwoju”, nr 1, s. 17–22.
- Domańska E., 2013, *Humanistyka ekologiczna*, „Teksty Drugie”, nr 1–2, s. 13–32.
- Dziechcińska H., 1990, *Bajka*, w: *Słownik literatury staropolskiej. (Średniowiecze – renesans – barok)*, red. T. Michałowska, przy udziale B. Otwinowskiej, E. Sarnowskiej-Temeriusz, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 68–70.
- Fiedorcuk J., 2015, *Cyborg w ogrodzie. Wprowadzenie do ekokrytyki*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk.
- Filozofia [dział], Wydawnictwo Muchomor, <https://www.muchomor.pl/pl/c/FILOZO-FIA/70> [dostęp: 2.05.2024].
- Gdanowicz-Bączek A., 2015, *Narodziny i rozwój etyki środowiskowej*, „Studia Ecologiae et Bioethicae”, R. 13, nr 4, s. 39–63.

- Goliński Z., 1991, *Bajka*, w: *Słownik literatury polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 22–27.
- Guzy A., Ochwat M., 2022, *Czy możliwe jest kształtowanie postaw proklimatycznych na lekcjach języka polskiego? Wyniki badań ankietowych*, „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”, T. 31, s. 1–22, <https://doi.org/10.31261/TPDJP.2022.31.13>.
- Janczewski J., oprac., 2015, *Nasreddin Hodża. Wybrane anegdoty*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa.
- Jarzyna A., 2020, *O czym myślę, kiedy myślę o zwierzętach w edukacji polonistycznej? Siędem odpowiedzi*, „Polonistyka. Innowacje”, nr 11, s. 63–76, <https://doi.org/10.14746/pi.2020.11.6>.
- Juraszek D., 2020, *Antropocen dla początkujących: klimat, środowisko, pandemia w epoce człowieka*, Fundacja Liberte, Łódź.
- Klein N., 2004, *No Logo*, tłum. H. Pustuła, Wydawnictwo Świat Literacki, Warszawa.
- Kocyba P., Łukianow M., Piotrowski G., 2020, *Młodzieżowe strajki klimatyczne w Polsce: kto protestuje i dlaczego?*, „Miscellanea Anthropologica et Sociologica”, T. 21, nr 4, s. 77–95, pobrano z: <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/maes/article/view/6422> [27.09.2024].
- Krulicka K., 2022, *Zielono mi, czyli patenty na ekopolski*, „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”, T. 31, s. 1–15, <https://doi.org/10.31261/TPDJP.2022.31.02>.
- Lange A., 2021, *Im dalej w las tym więcej drzew? Kształtowanie wrażliwości na naturę w edukacji polonistycznej w szkole podstawowej*, „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Współczesnego Języka Polskiego”, T. 30, s. 65–80, <https://doi.org/10.31261/TPDJP.2021.30.05>.
- Leonid Sołowiow: „Przygody Hodży Nasreddina”, Wydawnictwo Akademickie Dialog, <https://wydawnictwodialog.pl/przygody-hodzy-nasreddina,73,1754.html> [dostęp: 4.05.2024].
- Marzec A., 2021, *Antropocień. Filozofia i estetyka po końcu świata*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Michel Piquemal: „Bajki filozoficzne. Opowieści mędrca Sofiosa”, Muchomor, <https://www.muchomor.pl/pl/p/Bajki-filozoficzne.-Opowiesci-medrca-Sofiosa/186> [dostęp: 2.05.2024].
- Niesporek-Szamburska B., 2008, *Baśń*, w: *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 47–72.
- Niesporek-Szamburska B., 2021, *Humanistyka ekologiczna w edukacji polonistycznej, czyli o zielonym czytaniu legend o jeziorze Gopło*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio N. Educatio Nova”, nr 6, s. 79–92.
- Niesporek-Szamburska B., Przybyła O., 2021, *Edukacja ekologiczna/klimatyczna w podstawie programowej i w seriach podręczników szkolnych do nauczania języka polskiego (jako odczyt)*, „Postscriptum Polonistyczne”, nr 2, s. 1–30, https://doi.org/10.31261/PS_P.2021.28.02.
- Nycz R., 1996, *Sylwy współczesne*, wyd. 2, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków.

- Ochwat M., 2020a, *Edukacja polonistyczna wobec kryzysu klimatycznego – rozpoznania i rekomendacje dydaktyczne*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio N. Educatio Nova”, nr 5, s. 185–204, <https://doi.org/10.17951/en.2020.5.185-204>.
- Ochwat M., 2020b, *(Współ)myślenie w humanistyce. Literackie ekokształcenie w epoce antropocenu*, „Polonistyka. Innowacje”, nr 12, s. 31–52, <https://doi.org/10.14746/pi.2020.12.3>.
- Piotrowska-Grot M., 2022, *Literacki macecznik – o ekopoetyce i aktywnym czytaniu*, „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”, T. 31, s. 1–20, <https://doi.org/10.31261/TPDJP.2022.31.17>.
- Piquemal M., 1996, *Petite anthologie de la mythologie*, Éditions Sedrap, Toulouse.
- Piquemal M., 2003, *Les philo-fables*, Éditions Alexandre Stanké, Paris.
- Piquemal M., 2004, *Bajki filozoficzne*, tłum. H. Sobieraj, Wydawnictwo Muchomor, Warszawa.
- Piquemal M., 2006, *Fables mythologiques des héros et des monstres*, Éditions Albin Michel-Jeunesse, Paris.
- Piquemal M., 2012, *Bajki filozoficzne. Jak żyć razem?*, tłum. M. Braunstein, M. Krasicki, Wydawnictwo Muchomor, Warszawa.
- Piquemal M., 2015, *Bajki filozoficzne. Jak żyć na Ziemi?*, tłum. M. Braunstein, Wydawnictwo Muchomor, Warszawa.
- Piquemal M., 2016, *Bajki filozoficzne. Świat mitologii*, tłum. M. Braunstein, M. Krasicki, Wydawnictwo Muchomor, Warszawa.
- Piquemal M., 2017, *Drogocenna perła*, w: E. Nowak, J. Gaweł, *Myśli i słowa. Literatura – kultura – język. Język polski. Podręcznik. Klasa 7*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, s. 80.
- Piquemal M., 2019, *Drogocenna perła*, w: E. Horwath, A. Żegleń, *Słowa z uśmiechem. Literatura i kultura. Język polski. Podręcznik. Klasa 6*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, s. 152.
- Piquemal M., 2020, *Bajki filozoficzne. Jak żyć razem? (fragmenty)*, w: J. Kościerzyńska i in., *Nowe słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy siódmej dla szkoły podstawowej*, Nowa Era, Warszawa, s. 64–65.
- Piquemal M., 2021, *Bajki filozoficzne. Opowieści mędrca Sofiosa*, tłum. M. Braunstein, Wydawnictwo Muchomor, Warszawa.
- Piquemal M., 2023a, *Jeżozwierze*, w: I. Bartol, M. Biskupska-Duda, J. Najmanowicz-Michalak, *Zamieńmy słowo. Język polski. Szkoła podstawowa. Klasa 4. Podręcznik*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, s. 150.
- Piquemal M., 2023b, *Podział według wyroków bożych*, w: A. Karolczyk-Kozyra i in., *Zamieńmy słowo. Język polski. Szkoła podstawowa. Klasa 7. Podręcznik*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, s. 50–51.

- Scenariusz lekcji 45 z kartą pracy. Święty Łukasz „Ostrzeżenie przed chciwością”, Michel Piquemal „Drogocenna perła”, Eduranga, <https://ucze.eduranga.pl/zasob/scenariusz-lekcji-45-z-karta-pracy-swiety-lukasz-ostrezenie-przed-chciwoscia-michel-piquemal-drogocenna-perla/> [dostęp: 2.05.2024].
- Skubała P., 2022, *Jak edukować w czasach kryzysu klimatycznego i środowiskowego?* „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”, T. 31, s. 1–14, <https://doi.org/10.31261/TPDJP.2022.31.09>.
- Sołowiow L., 1980, *Przygody Hodży Nasreddina*, tłum. I. Zabłudowska, [wyd. 2], Iskry, Warszawa.
- Sołowiow L., 2003, *Przygody Hodży Nasreddina*, tłum. I. Zabłudowska, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa.
- Sołowiow L., 2021, *Hodża Nasreddin. Przygód księga druga. Zaczarowany książę*, tłum. I. Zabłudowska, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa.
- Smith T., Smith R., 2014, *Elements of Ecology*, 9th ed., Pearson, London.
- Tyburski W., 2020a, *Dyscypliny humanistyczno-społeczne a stan kultury i świadomości ekologicznej. Pozytywy – porażki – niepowodzenia*, w: *Paradoksy ekologiczne. Odpady miarą sukcesu i porażki cywilizowanej ludzkości*, red. R.F. Sadowski, A. Kosieradzka-Federczyk, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa, s. 21–32.
- Tyburski W., 2020b, *Ekoestetyka i edukacja ekologiczna*, w: *Globalna odpowiedzialność człowieka. Między analizą zjawisk a prognozą etyczną*, red. K. Łukaszewska, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa, s. 20–30.
- Ubertowska A., 2020, *Historie biotyczne. Pomiędzy estetyką a geotraumą*, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa.
- Wójcik-Dudek M., 2022, *Dziewczyńska postpamięć natury. „Ostatnie drzewo na Ziemi” Małgorzaty Kur*, „Bibliotekarz Podlaski”, R. 23, nr 3, s. 143–157.
- Wójcik-Dudek M., 2023a, *Czego może nauczyć łodzik? (Eko)krytyczne czytanie „Ody do młodości”*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia”, T. 14, s. 181–195, pobrano z: <https://didactica.uken.krakow.pl/article/view/10664> [15.09.2024].
- Wójcik-Dudek M., 2023b, *Jak być ze świata? Zwrot geologiczny i polonistyka/humanistyka terenowa w szkole*, „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1, s. 1–21, https://doi.org/10.31261/PS_P.2023.31.03.
- Zdunik J., 2023, *Czy empatia jest odpowiedzią na antropocen? Kilka refleksji z perspektywy psychologii lektury i dydaktyki polonistycznej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica”, T. 11, s. 47–61, <https://doi.org/10.24917/23534583.11.4>.

Anna Podemska-Kałuża – doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Zakładzie Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; autorka ponad 80 publikacji z zakresu edukacji wielokulturowej, poetyki odbioru różnych

tekstów kultury we współczesnej szkole oraz indywidualizacji nauczania uczniów o specyficznych potrzebach edukacyjnych. Jej zainteresowania naukowo-badawcze dotyczą również zagadnień wielozmysłowości w literaturze, kulturze i edukacji oraz nowoczesnych form komunikacji, zwłaszcza w przestrzeni wirtualnej. Wspólnie z Anetą Grodeczką napisała książkę *Wielozmysłowość. Filozofia i dydaktyka* (2012). W latach 2016–2020 publikowała artykuły dla nauczycieli języka polskiego w „Polonistyce” i na platformie cyfrowej Pracownia Polonisty. Od 2019 roku realizuje projekty eksperckie, między innymi dotyczące edukacji zdalnej. Interesuje się innowacyjnymi metodami nauczania, wiele uwagi poświęca wykorzystaniu nowych technologii i multimediów we współczesnej szkole. W ostatnich latach coraz bardziej zajmują ją zagadnienia edukacji ekologicznej.

e-mail: podemska@amu.edu.pl